

SOVET DAVRIDA KOLLEKTIVLASHTIRISH OQIBATLARI

*Umurzoqov Bunyod**Guliston davlat pedagogika instituti 1-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada XX asrning 1920–1930-yillarida Sovet Ittifoqi hududida amalga oshirilgan kollektivlashtirish siyosati va uning ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy hamda madaniy oqibatlari tahlil qilinadi. Kollektivlashtirish jarayonining majburiy va zo'ravonlik asosida olib borilishi natijasida qishloq xo'jaligi tanazzulga uchragani, dehqonlarning turmush darajasi pasaygani hamda an'anaviy xo'jalik tizimining yemirilgani yoritib beriladi. Shuningdek, ushbu siyosatning O'zbekiston hududidagi o'ziga xos jihatlari va uzoq muddatli salbiy ta'siri ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: kollektivlashtirish, Sovet davri, kolxoz, sovxoz, qishloq xo'jaligi, repressiya, ocharchilik, O'zbekiston.

Аннотация: В данной статье анализируются политика коллективизации, проводившаяся в 1920–1930-х годах на территории Советский Союз, и её социально-экономические, духовные и культурные последствия. Рассматривается принудительный характер коллективизации, приведший к кризису сельского хозяйства, снижению уровня жизни крестьян и разрушению традиционной системы хозяйствования. Особое внимание уделяется специфике и долгосрочным негативным последствиям коллективизации на территории Узбекистана.

Ключевые слова: коллективизация, советский период, колхоз, совхоз, сельское хозяйство, репрессии, голод, Узбекистан.

Abstract: This article examines the policy of collectivization implemented in the 1920s–1930s in the territory of the Soviet Union and analyzes its social, economic, cultural, and spiritual consequences. The study highlights the coercive nature of collectivization, which led to the decline of agricultural production, deterioration of peasants' living standards, and destruction of traditional farming systems. Special attention is paid to the specific features and long-term negative impacts of collectivization in Uzbekistan.

Keywords: collectivization, Soviet period, kolkhoz, sovkhoz, agriculture, repression, famine, Uzbekistan.

XX asrning 1920–1930-yillarida Sovet Ittifoqida qishloq xo'jaligini tubdan qayta qurishga qaratilgan siyosat — kollektivlashtirish amalga oshirildi. Ushbu siyosatning asosiy maqsadi yakka dehqon xo'jaliklarini tugatib, ularni kolxoz va sovxozlarga birlashtirish orqali davlat nazoratini kuchaytirish edi. Biroq kollektivlashtirish jarayoni majburiy, zo'ravonlik va repressiyalar asosida olib borilgani sababli jamiyatning

ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotida og‘ir oqibatlariga olib keldi. Kollektivlashtirish — dehqonlarning yer, chorva va mehnat vositalarini umumiy mulkka aylantirish jarayoni bo‘lib, u markazlashgan boshqaruvni kuchaytirishga xizmat qildi. Bu jarayon “kulaklarni sinf sifatida tugatish” shiori ostida olib borildi. Natijada o‘rta va boy dehqonlar mulkidan mahrum qilindi, surgun qilindi yoki qatag‘onga uchradi.

Kollektivlashtirishning eng og‘ir oqibatlaridan biri qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining keskin pasayishi bo‘ldi. Dehqonlarning shaxsiy manfaatlari yo‘qolib, mehnatga bo‘lgan rag‘bat sustlashdi. Chorva mollari majburiy tortib olinishi sababli ularning soni keskin kamaydi. Oziq-ovqat tanqisligi yuzaga kelib, ayrim hududlarda ocharchilik holatlari kuzatildi. Mazkur siyosat jamiyatda katta ijtimoiy larzalarga sabab bo‘ldi. Millionlab dehqonlar o‘z yashash joylarini tark etishga majbur bo‘ldi. Oilalar parchalandi, qishloq aholisining shaharlarga majburiy migratsiyasi kuchaydi. Kollektivlashtirish jarayonida zo‘ravonlik, qo‘rqitish va jazolash usullari keng qo‘llanildi.

Yer-suv islohoti arafasida qishloq xo‘jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish 1914-yilgi darajada nisbatan 1921- yilda 48,8 foizga qisqardi [5.B -180]

Shuningdek, respublikamiz qishloq xo‘jaligiga 20-yillar oxiri Sho‘ro inqilobidan so‘ngi vaqtda ham yerlarning taqsimlanishi bir xilda amalga oshirilmadi. Aholining ko‘p qismini tashkil etuvchi o‘rta hol dehqonlarning xo‘jalik tomorqasi 15-20 desyatinadan oshgan emas.

Rahbariyatda esa yollanma ishchilar sonining qisqarishi mustaqil xo‘jaliklarning ko‘payishi tufayli sodir bo‘lmoqda, degan fikr mavjud bo‘lsada, amalda buning teskarisi edi. Kambag‘allar soni ko‘paydi. Kambag‘al va yo‘qsillar xo‘jaliklarining ko‘payishi birinchi navbatda o‘rta hol dehqonlar xo‘jaliklarining barham topishi tufayli yuz berdi. Masalan, yeri yo‘qlar soni Samarqand viloyati o‘troq tumanlari bo‘yicha 1917-yilda 0,5% bo‘lsa, 1920-yilda 3,3% ga yetdi. Sirdaryo viloyati bo‘yicha 4,4% dan 6,9 foizgacha o‘tdi[4.B -54]

Qishloq kambag‘lasha bordi. Sababi qishloqdagi o‘ziga to‘q toifa iqtisodiy qudratining siquvga olishining sinfiy qarama – qarshilik siyosiy natijasida umumqashshoqlik yuz berishidir. Ushbu salbiy holatlarni tugatish uchun agrar va ijtimoiy siyosatda o‘zbek qishlog‘ining iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishdagi o‘ziga xos xususiyatlarni inobatga olish zarur edi. Uning ijtimoiy tuzilmasidagi asosiy elementlarning mutanosibligini saqlab turish maqsadida qishloq xo‘jaligi sohasida ma‘lum ishlar rejalashtirildi.

Umuman Turkistonda qishloq xo‘jaligini tiklash uchun irrigatsiya inshootlarini tartibga solish maqsadida biroz oldinroq ham davlat budjeti tomonidan Turkistonga 1922-yilda 4 ming so‘m, 1923-yilda - 5567 so‘m, 1925 yilda - 2971 so‘m ajratilgan edi.[1]

Tarixiy tajriba nuqtai nazaridan 1921 – 1922-yillar islohatini baholaydigan

bo'lsak, shuni ta'kidlab o'tish joizki, o'sha voqealarning asl mohiyati harbiy kommunizm rejimiga borib taqaladi. Bu islohat yerdan foydalanish bo'yicha mehnatni taqsimlash tamoyiliga asoslangan edi. Yana shuni aytib o'tish kerakki, islohot o'tkazish davrida o'ltanining o'ziga xos xususiyatlari hisobga olinmadi va shoshilinch ravishda ish olib borildi. Kuch ishlatish usullaridan butunlay voz kechish kerakligi inobatga olinmadi. Yangi iqtisodiy siyosatga o'tish islohotining iqtisodiy vositalar orqali o'tkazilishini, ya'ni kooperatsiyaning turli formalaridan foydalanishni taqozo etardi.

1921–1922-yillardagi yer–suv islohatini o'tkazish mobaynida yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni tuzatish ham kuch ishlatish yo'li bilan olib borildi. Ko'chib kelgan aholining asosiy ommasi quloqlar deb e'lon qilindi. Ularning o'z manfaatlarini himoya qilib chiqishlari esa “quloq – mustamlakachi elementlarning qarshi kurashi” deb baholandi. Yer–suv islohoti favqulodda tadbir sifatida olib borildi. Uning asosiy vositasi – ma'muriy siquvga olish bo'ldi. O'ziga to'q ko'chib kelganlardan nafaqat mehnat me'yorida ortiqcha sanalgan yer, balki qishloq xo'jalik qurollari ham tortib olindi. Bunday yondashuv esa qishloq aholisining sinfiy va milliy jihatdan parchalanishiga olib keldi.

1925–1941 yillarda O'zbekiston SSRda amalga oshirilgan qishloq xo'jaligi islohotlari, xususan kollektivlashtirish va paxtachilikni rivojlantirish siyosati, Buxoro shahri va uning atrofidagi hududlarga ham kuchli ta'sir ko'rsatdi. Buxoro o'sha davrda O'zbekiston SSR tarkibiga kirgan va an'anaviy qishloq xo'jaligi, savdo va madaniyat markazi sifatida muhim rol o'ynagan. Quyida bu islohotlarning Buxoroga ta'siri haqida batafsilroq ma'lumot keltirilgan: Kollektivlashtirishning Buxoroga ta'siri:

- An'anaviy dehqonchilikning buzilishi: Buxoro va uning atrofidagi hududlarda an'anaviy dehqonchilik va chorvachilik rivojlangan edi. Kollektivlashtirish siyosati natijasida dehqonlar o'z yerlaridan mahrum bo'lib, ularning yerlari kolxozlar va sovxozlar ixtiyoriga o'tkazildi.

- Qarshiliklar va repressiyalar: Buxoroda ham kollektivlashtirishga qarshilik ko'rsatilgan. Ko'pchilik dehqonlar o'z yerlarini va mol-mulkini yo'qotganliklari

sababli norozilik bildirishgan. Bu noroziliklar Sovet hukumatining qattiq choralarga olib keldi: ko'plab dehqonlar va mahalliy rahbarlar qatag'on qilindi yoki surgun qilindi [2.B – 69].

1925–1941 yillarda Sovet Ittifoqining qishloq xo'jaligi siyosati doirasida O'zbekiston SSRda keng qamrovli islohotlar amalga oshirildi. Bu davrda qishloq xo'jaligida kollektivizatsiya, majburiy paxta yetishtirish va texnik modernizatsiya jarayonlari olib borildi. Ushbu islohotlar mintaqaning iqtisodiy va ijtimoiy tuzilishiga katta ta'sir ko'rsatdi. 1928-yilda Sovet Ittifoqida boshlangan kollektivizatsiya O'zbekistonda ham jadal suratda amalga oshirildi. Kichik fermer xo'jaliklari majburan kolxoz (jamoat xo'jaliklari) va sovxozlarga (davlat xo'jaliklari) aylantirildi. Shaxsiy

mulk bekor qilinib, davlat nazorati ostidagi yirik qishloq xo‘jalik korxonalari yaratildi. Stalin rejimi O‘zbekiston SSRni Sovet Ittifoqining asosiy paxta yetkazib beruvchi mintaqasiga aylantirishni maqsad qildi. Natijada, oziq-ovqat ekinlari ekilishi kamayib, dehqonlar paxta yetishtirishga majbur qilindi. Bu esa qishloq xo‘jaligida katta muammolar keltirib chiqardi:

- G‘alla va oziq-ovqat mahsulotlari tanqisligi yuzaga keldi.
- Tuproq eroziyasi va ekologik muammolar kuchaydi.
- Ishlab chiqarish hajmi ortgan bo‘lsa-da, dehqonlarning hayot sharoitlari yomonlashdi.

Texnik modernizatsiya va Sug‘orish ishlari; 1930-yillarda qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish uchun traktor va qishloq xo‘jaligi texnikalari keltirildi. Sug‘orish tizimlarini yaxshilash maqsadida katta miqyosdagi kanallar qazildi. Biroq, noto‘g‘ri rejalashtirilgan sug‘orish ishlari natijasida suv resurslarining beparvo sarflanishi kuzatildi.

Ijtimoiy va iqtisodiy natijalar; bu islohotlar natijasida O‘zbekistonning qishloq xo‘jaligi tizimi to‘liq Sovet iqtisodiy modeli asosida shakllandi.

- Mahalliy aholining an‘anaviy xo‘jalik yuritish tartibi buzildi.
- Dehqonlarning iqtisodiy mustaqilligi yo‘qoldi va ular davlatga qaram bo‘lib qoldi.
- Oziq-ovqat mahsulotlari yetishmovchiligi sababli turli qiyinchiliklar yuzaga keldi.

20-yillar oxirlariga kelib qishloqlarda bozor munosabatlari muhiti tobora ko‘proq barham topa boshlagan edi. Sho‘ro davlati 1929 yilning kuzidan boshlab kooperatsiyani rivojlantirish siyosatini har tomonlama jamoalashtirish siyosati bilan almashtirdi. Ayni paytda mahalliy sharoit mutlaqo hisobga olinmadi. Buning ustiga mahalliy matbuot ham «kollektivlashtirish uchun barcha imkoniyatlar mavjud», degan xato fikrlarni yoritib bordi.

Xulosa qilib aytganda Kollektivlashtirish natijasida asrlar davomida shakllangan an‘anaviy dehqonchilik madaniyati yemirildi. Qishloq aholisi o‘z yeriga egalik tuyg‘usidan ayrildi. Milliy qadriyatlar, urf-odatlar va mahalliy boshqaruv shakllari yo‘qolib bordi. Bu holat xalqning tarixiy xotirasi va madaniy merosiga salbiy ta‘sir ko‘rsatdi. O‘zbekiston hududida kollektivlashtirish ayniqsa paxtachilikka yo‘naltirilgan siyosat bilan bog‘liq bo‘ldi. Majburiy paxta yetishtirish dehqonlarning oziq-ovqat ekinlarini kamaytirishiga olib keldi. Natijada aholining turmush darajasi pasaydi, ekologik muammolar kuchaydi va qishloq xo‘jaligi bir yoqlama rivojlandi. Sovet davrida amalga oshirilgan kollektivlashtirish siyosati iqtisodiy samaradorlikdan ko‘ra ko‘proq ijtimoiy va ma‘naviy zarar keltirdi. Ushbu siyosat qishloq aholisining turmush tarzini izdan chiqardi, inson huquqlari poymol qilindi va jamiyatda chuqur iz qoldirdi. Kollektivlashtirish oqibatlarini o‘rganish bugungi kunda tarixiy xatolardan

saboq olish uchun muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бюллетень VII съезда КПТ. № 9. 1923. 18 марта.
2. Jo'rayev. M "O'zbekistonning yangi tarixi". {O'zbekiston Sovet mustamlakachiligi davrida}. 2-kitob. T. 2000. 69 B.
3. Nazarov. O – o'zbekistonda ommaviy jamoalashtirishning o'tkazilishi va uning oqibatlari. Guliston 2022-yil. 107b.
4. Статический ежегодник 1917-1932 гг. Т. 2.-Т., 1934. 50, 54, 56, 58-ст.
5. Ўзбекистоннинг янги тарихи. 2-китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида.-Т.: Шарқ, 2000.-180-бет